

УДК 351.74(442)

В. В. Чумак**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У КРАЇНАХ БАЛТІЇ**

Окреслено основні засади діяльності кримінальної поліції у країнах Балтії, а також проаналізовано можливість і доцільність їх використання в Україні. Підкреслено, що діяльність кримінальної поліції у розвинених країнах світу здійснюється у певному структурованому вигляді, з централізованим загальним керівництвом та покладенням безпосередніх функцій з розкриття і розслідування злочинів на місцеві підрозділи. Наголошено, що в умовах складної обстановки та проведення в Україні антитерористичної операції необхідно переглянути завдання підрозділів кримінальної поліції України з урахуванням досвіду країн Балтії.

Ключові слова: кримінальна поліція, організація, засади діяльності, країни Балтії, Україна.

Постановка проблеми. Зрілість демократичних інститутів правої держави зумовлюється їх ставленням до проблем прав людини та громадянина, ступенем дієздатності правоохоронної системи. Сучасні правотворчі процеси в Україні спрямовані на практичну реалізацію положень Конституції України щодо побудови демократичної, соціальної, правової держави, визнання особи найвищою соціальною цінністю, а також на вступ України до Європейського Союзу, вони пов'язані з удосконаленням і підвищенням якості роботи як державних органів, так і органів виконавчої влади, зокрема кримінальної поліції (міліції), основними завданнями якої є протидія злочинності, запобігання та розкриття злочинів, профілактична робота та інші завдання, передбачені нормативно-правовими актами України [1, с. 1].

В умовах модернізації системи виконавчої влади України безумовним імперативом є врахування позитивного зарубіжного досвіду реформування правоохоронної системи. Особливий інтерес викликають особливості роботи органів внутрішніх справ у колишніх союзних

республіках, які з проголошенням незалежності зазнали значних змін, в результаті чого наблизилися до європейських поліцейських систем. Спільний історичний та політико-правовий простір, який об'єднував у недавньому минулому радянські республіки, на сучасному етапі розвитку держав СНД і Балтії трансформував загальну радянську модель управління в різні форми організації публічної влади [2]. У зв'язку з тим особливий інтерес викликає вивчення і аналіз досягнень і прорахунків процесу трансформації органів публічної влади країн пострадянського табору. Досвід формування правоохоронних органів у країнах Балтії заслуговує особливої уваги, оскільки він має загальні риси, характерні для країн Центральної та Східної Європи, і в той же час пов'язаний з наполегливим відходом від системи управління радянського типу. На сьогодні такі європейські країни, як Латвія, Литва та Естонія, презентують найбільш оптимальні моделі поліції, які характеризуються наданням правоохоронних послуг населенню, акцентуванням діяльності на превенції злочинності та користуються високим рівнем довіри суспільства.

Тому, на наш погляд, дослідження правового регулювання діяльності кримінальної поліції у країнах Балтії є корисним, оскільки дозволяє запозичити позитивний зарубіжний досвід, який виправдав себе на практиці, а також врахувати ті чи інші негативні чинники, яких варто уникати.

В Україні до цього часу не здійснювалося комплексного дослідження адміністративно-правових засад діяльності кримінальної поліції у країнах Балтії. У більшості відомих наукових досліджень основна увага приділяється лише окремим напрямкам цієї проблеми.

Стан дослідження. Питанням адміністративного та кримінально-правового регулювання суспільних відносин в сфері правоохоронної діяльності кримінальної міліції присвячені праці О. М. Бандурки, В. Д. Берназа, Ю. П. Битяка, М. А. Бондаренка, В. Є. Бондара, В. І. Ветрова, В. В. Вітвіцької, Б. М. Головкина, Н. І. Гончарова, С. М. Гусарова, В. Т. Дзюби, А. В. Дорош, С. Г. Киренка, М. М. Корчового, О. В. Ковальнової, А. Т. Комзюка, Г. Г. Криволапова, Л. В. Левицької, К. Б. Левченко, П. С. Матишевського, Р. С. Мельника, О. В. Негодченка, О. С. Проневича, Д. В. Приймаченка, С. М. Рахметова, О. Ю. Синявської, В. М. Смітєнка, В. В. Сташиса, І. М. Трубавіної, М. О. Тучака, О. А. Удалової, О. С. Юніна, О. С. Якубова та інших науковців. Ці дослідження мають важливе наукове та практичне значення, висновки та рекомендації яких сприяли та сприятимуть подальшому вдосконаленню законодавства в адміністративно-правовій сфері, а також у правозастосовчій практиці підрозділів кримінальної поліції (міліції). Однак вимоги сьогодення потребують проведення більш детального адміністративно-правового дослідження особливостей діяльності кримінальної поліції у інших країн.

Мета статті полягає в окресленні основних засад діяльності кримінальної поліції в країнах Балтії, досвід щодо організаційно-правових аспектів якої безпосередньо може бути використано в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах бурхливого розвитку суспільства, на думку О. С. Юніна, кримінальна поліція у країнах з розвиненою поліцейською функцією – це забезпечені професіоналами, добре підготовлені та укомплектовані підрозділи, що використовують у своїй діяльності широкую мережу секретних агентів, довірених осіб, вербованих в різних сферах соціально-економічної діяльності задля отримання оперативної інформації. Слід відмітити, що в поліцейських підрозділах за кордоном не існує гострих проблем у матеріально-технічному та фінансовому забезпеченні, чого аж ніяк не можна сказати про Україну. Однак у сучасних умовах у зв'язку зі збільшенням кількості організованих злочинних угруповань та зростанням кількості специфічних злочинів, зокрема, вчинюваних за допомогою комп'ютерної техніки, кримінальна поліція при виконанні покладених на неї обов'язків зазнає серйозних труднощів [3, с. 189].

У більшості країн управління службою кримінальної поліції ґрунтується на однакових засадах. Це пов'язано насамперед з тим, що діяльність вказаних підрозділів здійснюється у схожих умовах за постійного процесу розвитку злочинності. Так, як вказує А. В. Губанов, у більшості розвинених країн світу на загальнонаціональному рівні централізовано функції кримінальної поліції пов'язані з розробкою стратегії і тактики боротьби з організованою злочинністю та розслідуванням найбільш важливих злочинів, зокрема, пов'язаних з порушенням державних інтересів (тероризм, фальшивомонетництво та ін.) та захистом прав і свобод людини (наприклад вбивства). Також є поширеними створення та забезпечення функціонування і наповнення інформаційних систем, за допомогою яких здійснюється аналіз даних щодо діючих злочинних угруповань та осіб, які входять до їх складу, а також їхніх можливих дій, що порушують закон. Вказана робота проводиться у тісному зв'язку з відповідними підрозділами Інтерполу та інших міжнародних організацій щодо боротьби з організованою злочинністю [3, с. 190; 4, с. 212].

Вказані дії дозволяють більш чітко та ефективно координувати зусилля національної поліції та відповідних міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю в сучасних умовах виходу дій злочинних угруповань за межі однієї держави та підвищення впливу кримінальних елементів на політичні, економічні та правоохоронні структури на місцевому рівні. Складність у здійсненні діяльності органами кримінальної поліції наразі також посилюється у зв'язку з тим, що місцеві підрозділи досить часто не мають взагалі або мають у недостатній кількості необхідні технічні можливості та відповідно підготовлений кадровий потенціал для ефективної протидії злочинності.

Як правило, загальне керівництво діяльністю підрозділів кримінальної поліції зосереджено у великих адміністративно-територіальних одиницях або в центрах так званих міжрегіональних оперативних зон, а здійснення функцій щодо безпосереднього розкриття і розслідування злочинів покладається на місцеві підрозділи. При цьому для служби кримінальної поліції є характерною децентралізація

у здійсненні покладених на неї функцій. Тобто у структурі служби виділяються спеціальні підрозділи, на які покладено функції розслідування та розкриття окремих видів злочинів. Також в окремий підрозділ об'єднуються працівники, які здійснюють збір та аналіз інформації оперативного характеру про вчинені правопорушення і ті, що готуються до вчинення, про плани та можливі дії майбутніх злочинців, а також розповсюджують її за необхідності по всіх галузевих службах.

Однак у структурі блоку кримінальної поліції діють так звані допоміжні підрозділи, що займаються безпосередньо реалізацією оперативно-розшукових заходів: проводять арешт, затримання, обшук (особистий і приміщень), вилучають предмети, здійснюють перлюстрацію кореспонденції, електронний нагляд, ідентифікацію осіб і предметів, допит підозрюваних, займаються зовнішнім спостереженням, прослуховуванням шляхом встановлення спеціальних приладів, а також прослуховуванням телефонів, отриманням оперативної інформації від агентурного апарату й іншим, але при цьому суворо дотримуються закону.

Таким чином, діяльність кримінальної поліції у розвинених країнах здійснюється у певному структурованому вигляді зі здійсненням централізованого загального керівництва та покладенням безпосередніх функцій з розкриття та розслідування злочинів на місцеві підрозділи [3, с. 191].

У порівнянні з іншими республіками колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік Латвія, Литва та Естонія інтегрувалися у світові та європейські структури значно швидше і повніше. До складу СРСР республіки Прибалтики були включені одними з останніх, але першими вийшли з Союзу і взяли курс на європейську інтеграцію.

Прибалтійські країни мають багато спільного: пройдений історичний шлях, здійснювані економічні реформи, демократичні перетворення, державне будівництво, муніципальний досвід і т. п. [5].

Що стосується функціонування в країнах Балтії кримінальної поліції, то у зв'язку з виходом з підпорядкування МВС Латвії ризького ОМОНу і все більш зростаючою криміналізацією суспільства навесні 1991 р. при ГУВС Риги була створена Рота оперативного реагування (ORR), кістяком якої стали міліціонери роти ППС тодішнього Пролетарського району Риги на чолі з командиром капітаном Юрісом Рекшня, яка налічувала всього близько 30 осіб і дві машини. Відмінною рисою ORR став сірий берет. Днем народження роти вважається 2 травня 1991 р. – день першого заступання в наряд [6].

Після виведення ОМОНу в Тюмень восени 1991 р. рота була збільшена до 60 осіб, а на початку 1992 р. – до 120 і перетворена в Загін поліції оперативного реагування (ORPV), помінявши місце базування і отримавши додатково близько десятка автомашин і додаткове озброєння. Командиром ORPV замість Рекшня, який пішов на підвищення, став його заступник, на той час уже майор,

Юрій Зубарев. Загін продовжував виконувати завдання з охорони правопорядку, спільні дії з кримінальною поліцією в боротьбі з масовими заворушеннями і визнавався кращим підрозділом МВС Латвії протягом двох років. Улітку 1994 р. загін було ліквідовано.

Після ліквідації абсолютна більшість особового складу була переведена в Батальйон патрульної поліції (РРВ), у новостворену спеціальну роту, що займалися тим же нічним патрулюванням і боротьбою з масовими заворушеннями. Після ще ряду реорганізацій, неодноразової зміни назви, підпорядкованості та командування на базі роти до початку 2006 р. було створено діючий і досі підрозділ «Alfa», який, нарешті, став забезпечуватися й екіпіруватися цілком по-сучасному.

Сірий берет, пройшовши кризу усі ці складні роки, і понині є невід'ємною частиною форменого одягу. З 1999 року, з моменту об'єднання РРВ з Мобільним полком поліції (МРР), поліцейськими використовується спеціальний нарукавний знак (шеврон) МРР [7, с. 467].

Підрозділи спеціального призначення створені в ряді департаментів МВС Латвії:

«Alfa-d» – підрозділ спеціального призначення в Департаменті боротьби з наркотиками МВС Латвії (Ministry of Interior Anti-drugs Department Special Unit «Alfa-D»);

spesnaz-kriminal – спецназ Департаменту Кримінальної поліції (Criminal Police);

Special Task Unit special-kurzeme – підрозділи спеціального призначення МВС, створені в ряді регіонів Латвії (Special Task Unit Kurzeme region).

Підрозділи спеціального призначення існують не тільки в правоохоронному відомстві, а й у таких, як Державна прикордонна охорона Латвії (Border Guard Tactical Unit) [8].

Правоохоронні органи більшості республік колишнього СРСР з моменту проголошення незалежності зазнали певних конструктивних змін всередині системи їх функціонування, що мало позитивну динаміку розвитку і вказувало на проєвропейський напрям їх інтеграції. Слід відмітити позитивні реформи органів внутрішніх справ Литви та Естонії, які поступово інтегрували в органи поліції. На місцевому рівні було створено муніципальну поліцію, яка структурно входить до департаменту поліції, але перебуває в підпорядкуванні органів місцевого самоврядування, що забезпечує можливість громадського контролю за діяльністю поліції. Разом з органами кадрового забезпечення поліції працюють відділи етичного виховання працівників поліції, соціального захисту, психологічні відділи та ін.

Поліцейські організації Литви та Естонії вступили в Інтерпол і активно розвивають міжнародне співробітництво в галузі боротьби з транснаціональною злочинністю.

Законодавчі органи Литви та Естонії значною мірою вже оновили кримінальне законодавство, що дозволяє поліції більш ефективно боротися з організованою злочинністю. Так, у Литві прийнято закон про оперативну діяльність, що дає право поліції таємно оглядати

приміщення, контролювати поштові пересилання і зв'язок. Широко застосовується закон про превентивне (попереднє) затримання. На підставі оперативних даних і при відповідній процедурі поліція може затримати підозрюваного терміном на 2 місяці. У кримінальні кодекси Литви та Естонії внесено зміни, які посилюють відповідальність за наркобізнес і організовану злочинність. Прийнято також поправки до кримінально-процесуальних кодексів, які дають можливість більш широко застосовувати технічні засоби для розкриття злочинів, посилюють захист потерпілого, свідка та інших осіб, які беруть участь у справі, посилюють незалежність поліції під час розслідування і дізнання. Функції кримінальної поліції включають запобігання і розкриття кримінальних злочинів; розшук людей, які ховаються від запитів, слідства і суду, ухиляються від здійснення правосуддя або відсутні, а також забезпечення участі криміналістичних експертів у слідчих діях [9; 3, с. 218].

Висновки. Слід відмітити, що проаналізований позитивний досвід діяльності кримінальної поліції в країнах Балтії заслуговує на увагу вітчизняних науковців та юристів-практиків, а деякі його елементи можуть бути запозичені з метою імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

Вивчення досвіду розвитку поліцейських підрозділів країн Балтії може бути корисним для України як держави, що прагне мати поліцію європейського зразка. Однак не слід забувати, що кожна з поліцейських систем має свою індивідуальну історію розвитку та свою специфіку. Тому одне з основних завдань, яке слід поставити перед Міністерством внутрішніх справ України, – це вдосконалення органів внутрішніх справ з урахуванням позитивного досвіду поліцейської діяльності провідних країн Європи.

Підкреслимо, що в умовах складної обстановки та проведення в Україні антитерористичної операції вважаємо вкрай актуальним та необхідним переглянути завдання підрозділів кримінальної поліції України з урахуванням досвіду країн Балтії.

Список використаних джерел: 1. Нікітенко О. В. Адміністративно-правові засади правоохоронної діяльності кримінальної міліції у справах дітей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нікітенко Олександр Володимирович. – Харків, 2012. – 14 с. 2. Турищев С. В. Особенности формирования органов местного самоуправления в странах СНГ и Балтии / С. В. Турищев // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2012. – № 3 (34). – С. 150–154. 3. Юнін О. С. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності правоохоронних (поліцейських) підрозділів і можливості його застосування в Україні : монографія / О. С. Юнін. – Харків : НікаНова, 2015. – 456 с. 4. Организованная преступность – 2 / [Адашкевич Ю. Н., Бугенин С. С., Ванюшкин С. В. и др.] ; под ред. А. И. Долговой, С. В. Дьякова. – М. : Криминол. Ассоц., 1993. – 328 с. 5. Черкас О. Г. Зарубіжний досвід впливу парламенту на становлення та розвиток представницьких органів влади: Республіка Естонія [Електронний ресурс] / О. Г. Черкас // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 3. – [4 с.]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Duur_2013_3_8.pdf. 6. Государственная

полиция Латвии // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Государственная полиция Латвии](https://ru.wikipedia.org/wiki/Государственная_полиция_Латвии). 7. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. Т. І. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології / Нац. акад. внутр. справ України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Акад. прав. наук України ; відп. ред.: Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Шемшученко. – Київ : Ін Юре, 2003. – 1232 с. 8. Спецслужбы Латвии // Проект «Лубянка» : інформац. портал [Електронний ресурс]. – 16.04.2011. – Режим доступу: <http://lubyanka.org/spec-text/specslujby-latvii>. 9. Бирюков П. Н. Полиция Латвийской Республики [Электронный ресурс] / Бирюков П. Н. // Евразийский юридический журнал. – Режим доступу: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=934:2010-07-28-09-27-12&catid=137:2010-07-28-09-25-29.

Надійшла до редколегії 18.08.2015

Чумак В. В. Организационно-правовые основы деятельности подразделений криминальной полиции в странах Балтии

Обозначены основные принципы деятельности криминальной полиции в странах Балтии, а также проанализирована возможность и целесообразность их использования в Украине. Подчеркнуто, что деятельность криминальной полиции в развитых странах мира осуществляется в определённом структурированном виде, с централизованным общим руководством и возложением непосредственных функций по раскрытию и расследованию преступлений на местные подразделения. Отмечено, что в условиях сложной обстановки и проведения в Украине антитеррористической операции необходимо пересмотреть задачи подразделений криминальной полиции Украины с учётом опыта стран Балтии.

Ключевые слова: криминальная полиция, организация, принципы деятельности, страны Балтии, Украина.

Chumak V. V. Organizational and legal principles of criminal police units' activities in the Baltic countries

The basic principles of criminal police activities in the Baltic countries are outlined; the possibility and feasibility of their use in Ukraine are analyzed.

It is noted that the activities of criminal police in the developed world countries are carried out in a certain structured form, with the centralized management and laying direct functions of detecting and investigating crimes on local units. In most countries, management of criminal police service is based on the same principles. This is primarily due to the fact that the activities of these units are carried out in similar conditions at a constant process of crime development. Special attention is paid to the fact that law enforcement agencies of most former Soviet republics since the independence had some constructive changes within the system of their operation, which had a positive dynamics of development and pointed to the pro-European direction of their integration. Separately the author has noted positive reforms of Internal Affairs Agencies of Lithuania, Latvia and Estonia, which are gradually integrated into the police agencies. The legislative bodies of these countries have significantly upgraded the criminal legislation that allows police to more effectively fight against organized crime.

It is emphasized that analyzed positive foreign experience of criminal police activities is due to the attention; some of its elements can be borrowed to implement into national legislation and legal practice, and in terms of a difficult situation and conduction of ATO in Ukraine we must review tasks of criminal police units of Ukraine considering the experience of the Baltic countries.

Keywords: criminal police organization, principles of activities, the Baltic countries, Ukraine.

